

NEKI ASPEKTI HRVATSKO-SLOVENSKIH POLITIČKIH VEZA OD "SVIBANJSKE
DEKLARACIJE" DO PRVOPROSINAČKOG AKTA (1917.-1918.)

Zlatko MATIJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, HR-10000 Zagreb, Opatička 10
e-mail: zlatko.matijevic1@zg.hinet.hr

IZVLEČEK

Avtor je na osnovi znanstvene literature in ohranjenih virov, predvsem pa sodobnega tiska in dostopnega arhivskega gradiva, rekonstruiral politično orientiranost Hrvaškega katoliškega seniorata v zadnjih mesecih obstoja Avstro-ogrske monarhije. Vodilni člani Seniorata niso bili le odločni zagovorniki jugoslavanske ideologije, marveč tudi aktivni sodelavci pri rušenju Monarhije in ustanavljanju jugoslovanske državne skupnosti – Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. V članku so še posebej poudarjene povezave, ki so v tistem obdobju obstajale med hrvaškimi seniorji in slovenskimi politiki pod vodstvom A. Korošca in J. E. Kreka. Nasproti jugoslovanski koncepciji rešitve državno-nacionalne krize na jugu Monarhije je obstajala Stadler-Pilarjeva koncepcija, ki je prihodnost Hrvatov pa tudi Slovencev videla v reformirani Monarhiji.

Ključne besede: Habsburška monarhija, Hrvaška, Seniorat, "majska deklaracija"

ALCUNI ASPETTI DEI RAPPORTI POLITICI CROATO – SLOVENI DALLA
"DICHIARAZIONE DI MAGGIO" ALL'ATTO DEL PRIMO DICEMBRE (1917-1918)

SINTESI

L'autore, sulla base della letteratura scientifica e delle fonti conservate, soprattutto della stampa di quel tempo e del materiale d'archivio accessibile, ha ricostruito l'orientamento politico del Senato cattolico croato negli ultimi mesi di esistenza della monarchia austro ungarica. I membri più in vista del Senato non erano solo assertori convinti dell'idea jugoslava, ma ebbero anche un ruolo attivo nella disintegrazione della monarchia e nella creazione della comunità statale jugoslava – il Regno dei serbi, croati e sloveni. Nell'articolo sono messi in rilievo soprattutto i rapporti esistenti fra i seniori croati ed i politici sloveni, guidati da A. Korošec e J. E. Krek. Contrari alla concezione jugoslava di soluzione della crisi sociale e statale nella parte meridionale della monarchia, erano invece Stadler e Pilar, che vedevano il futuro dei croati, ma anche degli sloveni, all'interno della monarchia riformata.

Parole chiave: monarchia asburgica, Croazia, Seniorato, "Dichiarazione di maggio"

Pretposljednja godina Prvoga svjetskog rata – 1917. – bila je odlučujuća za daljnji državno-pravni i politički položaj južnoslavenskih naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Te su godine objavljene "Svibanjska deklaracija" Jugoslavenskoga kluba u bečkom Carevinskom vijeću i "Izjava" vrhbosanskoga nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. I "Deklaracija" i "Izjava" su po svome sadržaju bile sudbonosne za daljnji razvoj političkih odnosa na slavenskom jugu Monarhije.

Nakon što je u studenome 1916. umro car i kralj Franjo Josip I., slovenski, hrvatski, srpski i bošnjački (muslimanski) političari počeli su usmjeravati svoju politiku prema zahtjevu za što većom, odnosno, po mogućnosti potpunom samostalnošću njihovih, unutar vladajućega dualističkog sustava, državno-pravno i administrativno razjedinjenih zemalja. Oni su svoje zahtjeve temeljili na "narodnom načelu", tj. "pravu naroda na samoodređenje" i "hrvatskom državnom pravu". Ta su dva načela naglasili i članovi Jugoslavenskog kluba u svojoj "Deklaraciji", pročitanoj 30. svibnja 1917 u Carevinskom Vijeću.¹

U bivšoj su se jugoslavenskoj historiografiji i publicistici o "Svibanjskoj deklaraciji" davale oprečne ocjene. No, sve se one mogu svesti na dva prevladavajuća mišljenja. Zagovornici prvoga, nastojali su prikazati "Deklaraciju" Jugoslavenskog kluba kao djelo bečkoga dvora, te su tvrdili da ona predstavlja svojevrstan odraz "trijalističke koncepcije" rješenja "južnoslavenskog pitanja" unutar granica Austro-Ugarske Monarhije. Tom su se shvaćanju suprotstavljali oni, koji su držali da je "Deklaracija" bila stvar "nužne političke taktike" u ratnim uvjetima, ali da je ona poslužila kao relativno učinkovito sredstvo koje je omogućilo promicanje "akcije stvaranja zajedničke države svih južnoslavenskih naroda", osim Bugara, izvan granica Austro-Ugarske Monarhije (Šepić, 1970, 204-205; Janković, 1967, 123-130).

Značenje "Svibanjske deklaracije" nije bilo sadržano samo u njenom pitijski sročenom tekstu, nego i u "deklaracijskom pokretu", koji se razvio sljedećih mjeseci u svim južnoslavenskim zemljama Monarhije. U pokretu su sudjelovale razne političke stranke i skupine, koje su, gotovo u pravilu, imale suprotstavljene poglede o aktualnim državno-političkim i nacionalnim pitanjima.

U Hrvatskoj se prva za "Svibanjsku deklaraciju" izjasnila Starčevićeva stranka prava, tzv. "milinovci" (Banac, 1988, 125-126). Odmah potom, uz "Deklaraciju" je pristao i Hrvatski katolički seniorat (Matijević, 2000, 121-162), koji je bio integralni dio Hrvatskoga

katoličkog pokreta (Krišto, 1994), na svome zagrebačkom sastanku održanom 1. i 2. srpnja 1917. godine (SV, 1917). Prihvatanje "Svibanjske deklaracije" bio je pouzdan znak da je Seniorat došao pod presudan utjecaj uglednoga slovenskog političara i katoličkog svećenika dr. Janeza E. Kreka, te dr. Petra Rogulje, hrvatskoga novinara i političara, jednoga od vodećih pripadnika HKP-a i Seniorata. Za tu dvojicu katoličkih političara bilo je karakteristično, da su i u državno-pravnom i u nacionalnom pogledu bili projugoslavenske orijentacije s krajnjim ciljem stvaranja zajedničke države Južnih Slavena izvan granica Monarhije.

U svojoj agitaciji za ostvarenje političkih zahtjeva postavljenih u "Svibanjskoj deklaraciji", članovi su Jugoslavenskog kluba posebnu pozornost posvetili Bosni i Hercegovini. Držali su da "deklaracijski pokret" upravo u toj, "plemenski" i vjerski izmiješanoj pokrajini, polaže svoj ispit zrelosti (Pleterski, 1976, 190). Hrvatski su se seniori u potpunosti slagali s tim mišljenjem: "Bosna [je] točka, gdje se mora stvoriti ili uništiti naše narodno [jugoslavensko] jedinstvo". (NP, 1918)

Početkom srpnja 1917. godine, sarajevski je katolički "Hrvatski Dnevnik" pisao da je nadbiskup Stadler, inače poznat kao pravaš "frankovačke" orijentacije, "u ime Hrvata-katolika Bosne i Hercegovine", prihvatio "Svibanjsku deklaraciju" kao "podlogu i uslov političkog obstanka i kao jednu realnu bazu za politički razvoj hrvatskih zemalja" (Živojinović, Lučić, 1988, 166). Izgleda da je u tom trenutku vrhbosanski nadbiskup, za razliku od nekih drugih pojedinaca i skupina iz redova Katoličke crkve, ali i brojnih katoličkih svjetovnjaka, ozbiljno shvaćao formulacije o "hrvatskom državnom pravu" i "žezlu Habsburško-lorenske dinastije", upotrijebljene u "Deklaraciji". Naime, tadašnje uredništvo "Hrvatskog Dnevnika" nalazilo se u rukama dvojice katoličkih svećenika, članova Seniorata – vlč. Ilije Gavrića i vlč. Ambrozija Benkovića – koji te formulacije nisu držali obvezujućima (Benković, 1991, 114).

Uvidjevši među prvima da "Svibanjska deklaracija" i njezini promicatelji imaju za krajnji cilj rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje samostalne jugoslavenske države, nadbiskup Stadler i njegovi politički istomišljenici – dr. Ivo Pilar i ing. Josip pl. Vančaš – odlučili su se na političku akciju. Sredinom kolovoza 1917. Pilar i Vančaš su, kao Stadlerovi osobni izaslanici, uručili caru Karlu nadbiskupovu "Promemoriju" (Südland, 1990, 398-399) u kojoj su bila detaljno razrađena stajališta glede mogućeg rješenja državno-pravnog statusa hrvatskih zemalja unutar Monarhije (Đaković, 1980, 156). U polusatnoj audijenciji ing. Vančaš je caru obrazložio

1 Svibanjska deklaracija u cijelosti glasi: "Potpisani narodni zastupnici u 'Jugoslavenskom klubu' udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnog prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jedinstvenog te istog naroda. S ovim pridržajem potpisani će učestvovati u radu Parlamenta" (Šišić, 1920, 94).

"Promemoriju", a dr. Pilar je vladaru izložio svoju koncepciju rješenja "jugoslavenskoga odnosno hrvatskoga pitanja", koja se nije u potpunosti podudarala sa Stadlerovim zamislima. Tako je npr. prvu točku Stadlerove "Promemorije", u kojoj stoji da se "Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, te Bosna i Hercegovina spajaju u jedno jedinstveno upravno područje", Pilar nadopunio riječima: "Eventualno i Istra i Kranjska". No, ni sam Pilar nije vjerovao da je to moguće ostvariti: "Pošto je ali dvojbeno, da bi se satime moglo prodrijeti u Austriju ne prikazujem to neophodno nužnim za uredjenje hrvatskoga pitanja" (Matijević, 2001, 121-122).

Prema prijedlogu iznesenom u "Promemoriji" postojelo je dualističko državno-pravno uređenje Monarhije trebalo ostati neupitno, a novo bi "jedinstveno upravno područje" dobilo status – "condominia". Drugim riječima, radilo se o pokušaju preustroja dvojne Monarhije na osnovi "ograničenog" ili "prikriivenog" trijalizma". Budući da se tada općenito držalo da je Bosna "ključ za rješenje čitavog kompleksa južnoslavenskog problema", predsjednik Jugoslavenskog kluba vlč. Korošec, doputovao je 31. kolovoza 1917. u Sarajevo (Zečević, 1973, 92-94). Njegova je namjera bila da se upozna sa stajalištima vodećih političara, te političkih i vjerskih krugova u Bosni i Hercegovini. Među ostalima, vlč. Korošec je razgovarao s mostarskim biskupom fra Alojzijem Mišićem, grčko-istočnim (pravoslavnim) metropolitom Evgenijem Leticom, reis-ul-ulemom Džemaludinom M. Čauševićem i nadbiskupom Stadlerom (Kapidžić, 1958, 28-30).

U sarajevskom franjevačkom samostanu, održan je 3. rujna 1917. sastanak, kome je prisustvovao i vlč. Korošec. Nakon rasprave je usvojena izjava kojom je prihvaćena "Svibanjska deklaracija". Tu su izjavu osim redovničkoga i svjetovnog svećenstva potpisali i neki istaknuti hrvatski političari, Jozo Sunarić, Luka Čabrajić, Vjekoslav Jelavić i dr. (Matijević, 1998, 59).

Ono što je vlč. Korošca najviše zanimalo bilo je mišljenje nadbiskupa Stadlera i njegove političke skupine o "Svibanjskoj deklaraciji". Predsjednik Jugoslavenskog kluba sastao se s vrhbosanskim nadbiskupom na njegovom posjedu u Mladicama kraj Sarajeva. Sastanku su prisustvovali Stadlerovi najbliži suradnici: ing.

Vančaš, dr. Pilar, msgr. Karlo Cankar (nadbiskupov tajnik, rodom Slovenac), kanonik Tomo Igrc i jedan član uredništva "Hrvatskog Dnevnika" (Kapidžić, 1958, 7-55). Nadbiskup je Stadler, svome slovenskom gostu, naglasio da on i njegovi sumišljenici više ne mogu odustati od stajališta iznesenih u "Promemoriji". Jedina novost koju je nadbiskup saopćio vlč. Korošcu, bila je njihova, navodna, spremnost "na izvjesne koncesije s Talijanima u pogledu Trsta i nekih otoka" (Đaković, 1980, 177).

Od Stadlerove se političke skupine, odnosno njezina većeg dijela, nije mogla očekivati podrška "Svibanjskoj deklaraciji". Neuspjeh u razgovorima sa Stadlerovom skupinom, vlč. Korošec je nadoknadio velikim uspjehom kod bosanskih i hercegovačkih franjevaca, koji su sljedećih mjeseci, javno i bezuvjetno, podržali "Svibanjsku deklaraciju" (Šišić, 1920, 107-108).

No prije nego što su se bosanski i hercegovački franjevci uspjeli izjasniti za "Svibanjsku deklaraciju", došlo je 16. studenog 1917. do objavljivanja Stadlerove "Izjave", koja je svojim sadržajem bila u suprotnosti s "Deklaracijom" Jugoslavenskog kluba. Zahtjev tvorca "Izjave" bio je "sjedinenje onih zemalja, na koje se hrvatsko državno pravo proteže, naime Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te hrvatske Istre u jedno politički i financijski autonomno, sa habsburškom monarhijom kao i cjelinom nerazdruživo spojeno državno tijelo".²

"Izjavu" je potpisao samo nadbiskup Stadler "u ime svoje i u ime 51 odličnoga građana iz Sarajeva i provincije, koji ali sada iz shvatljivih razloga svojih potpisa objelodaniti ne mogu". "Izjavi" je bio nadodan relativno opširan, nepotpisani članak pod naslovom "Na obranu hrvatstva!", u kome se odbijao program "Svibanjske deklaracije" kao politički nerealan, a zalagalo se za takva rješenja koja će se temeljiti na hrvatskome državnom pravu (Matijević, 1999, 64).

Nadbiskupova je "Izjava" odmah izazvala burne reakcije. No, malo je tko od tadašnjih političkih čimbenika vjerovao da je vrhbosanski nadbiskup stvarni inicijator i autor "Izjave". Stilizacija same "Izjave" i "popratnog članka" ukazivali su na to da je njihov sastavljač bio dr. Pilar (Benković, 1991, 115; Grijak, 2001, 404).

2 "Izjava" u cijelosti glasi:

I. Zahtjevamo rješenje državnoga pitanja na jugu monarhije u hrvatskom smislu, na temelju hrvatskoga državnoga prava te uz neokrnjeno očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti.

II. Zahtjevamo sjedinjenje onih zemalja, na koje se hrvatsko državno pravo proteže, naime Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te hrvatske Istre u jedno politički i financijski autonomno, sa habsburškom monarhijom kao i cjelinom nerazdruživo spojeno državno tijelo.

III. Držimo svojom dužnošću u prvom redu obraniti svoju vlastitu, sa svijuh strana teško ugroženu narodnu i državnu individualnost. Rado ćemo ipak pomoći braći Slovencima u njihovoj borbi za samoodržanje i u njihovom nastojanju i radu oko toga, da se s nama sjedine.

IV. Vidimo u jakoj habsburškoj monarkiji najbolji štit proti svojim historičkim neprijateljima, koji lakomo pružaju ruke za hrvatskim teritorijem. Ostati ćemo kod svoje tradicionalne vjernosti vladaru i državi, ali zahtjevamo, da se državopravno pitanje na jugu monarkije riješi u smislu točaka I. i II. i da država napusti kobnu politiku od zadnjih 50 godina protiv Hrvata, politiku, koja je štetna hrvatskom narodu i državi samoj, jer mora voditi do kriza i katastrofa, kao godina 1908., 1912. i 1914." (Matijević, 1999, 64).

Odmah nakon što je "Izjava" ugledala svjetlo dana, vodstvo Seniorata u Zagrebu oštro je na nju reagiralo. Raščlanivši "Izjavu" i "popratni članak", anonimni ih je autor, posve opravdano doveo u vezu sa Stadlerovom "Promemorijom", te u potpunosti odbacio. Seniori su držali da će "ova izjava rascjepkati [...] hrvatske redove u Bosni" (Matijević, 1999, 67). Stajalište autora "Izjave" prema slovenskim državno-nacionalnim težnjama bilo je, također, odlučno osuđeno. Za seniore nije bilo prihvatljivo da "izjava direktno isključuje Slovence" iz mogućega rješavanja hrvatskoga, odnosno južnoslavenskog pitanja, jer se "na njih ne može protegnuti hrvatsko državno pravo" (N, 1917). Ipak, hrvatski su se seniori ogradili od otvorenog napada na nadbiskupa Stadlera – "čvrsto vjerujemo u patriotske intencije preuzvišenoga gospodina nadbiskupa vrhbosanskoga, a ne vjerujemo inspiratorima i autorima izjave, koji bi se rado sakrili za leđa visokoga crkvenoga dostojanstvenika" (Matijević, 1999, 67).

Osim što je izazvala protivljenje Seniorata, Stadlerova je "Izjava" uvelike "prenerazila" neke visoke dostojanstvenike Katoličke crkve u Hrvatskoj, među kojima i zagrebačkoga nadbiskupa Bauera, koji su se bili opredijelili za nacionalno-politički program "Svibanjske deklaracije" (Krišto, 1994, 355). Svoje neslaganje sa Stadlerovom "Izjavom" iskazali su hrvatski i slovenski katolički svećenici i svjetovnjaci iz Istre: "U ova važna vremena duboko nas je presenetila Vaša posebna izjava, kojom ste nas najzapadnije Hrvate i Slovence Istre posve zaboravili. Mi ovdje još živimo puni ufanja u budućnost, a Vi ste nas evo isključili od naših realnih prava. Slažemo se potpuno sa svibanjskom deklaracijom naših zastupnika u Beču" (Matijević, 1999, 68).

U hrvatskom se tisku pojavilo i otvoreno pismo anonimnoga "slovenskog kulturnog radnika" koji je, između ostaloga, napisao sljedeće: "Neka sam narod odlučuje, da li je zdravija za nas sloga ili nesloga među krvnom braćom, da li su proroci bratoubilačke mržnje propovjednici čistog, neoskvrnutog morala ili oni, koji žele ujediniti sve narodne sile od Triglava do Balkana?" (Matijević, 1999, 68).

No, nisu svi politički čimbenici i crkveni krugovi otklanjali Stadlerovu "Izjavu". Narodni zastupnici u Hrvatskom saboru i članovi "Hrvatskog državotvornog demokratskog bloka", odnosno "frankovačke" Stranke prava i Hrvatske pučke seljačke stranke braće Radića, pozdravili su Stadlerovu "Izjavu" kao "odlučan i muževan izstup", te su bili "tvrdo uvjereni" da će "skora budućnost pokazati pravu vrijednost" ovoga Stadlerovog čina. Prema pisanju "Hrvatskog Dnevnika" nadbiskupu su Stadleru na "Izjavi" "čestitali" i "zahvalili" i neki ugledni svećenici iz zagrebačke nadbiskupije (Matijević, 1999, 69-70).

Otprilike u isto vrijeme kad je vlč. Korošec bio u Sarajevu, vlč. Krek je došao u Zagreb. Glavni hrvatski grad je tom zgodom bio samo prolazna postaja na

Krekovom putu za Dalmaciju. Također je bilo planirano putovanje u Bosnu, te u neke druge hrvatske krajeve, ali do toga nije došlo zbog iznenadne Krekove smrti (Andrić, 1926, 45).

U zagrebačkom franjevačkom samostanu održan je sastanak, na kojemu je uz vlč. Kreka bilo prisutno dvadesetak njegovih poštovatelja i sljedbenika. Sastanku su sigurno prisustvovali istaknuti članovi Seniorata dr. Rogulja, vlč. dr. Janko Šimrak, grkokatolički svećenik i budući križevački vladika, dr. Ljubomir Maraković, književni teoretičar, Stjepan Barić, budući predsjednik Hrvatske pučke stranke (HPS), te Josip Andrić, istaknuti muzikolog i književnik (NP, 1923). Krek je pred svojim slušateljstvom dokazivao da će "centralne vlasti", tj. Njemačka i Austro-Ugarska Monarhija, biti pobijeđene u ratu. To je bilo od osobitog značenja, jer je borba protiv Nijemaca bila "α i ω" njegova "rada i brige": "Znate li, da nas Slovence pritišta kolos od 76 milijuna solidno organiziranih i svijesnih ljudi. Ali ako nas to nijemstvo satara, vi mu se Hrvati pogotovo ne ćete oprijeti, a onda dolaze na red Srbi i Bugari. Zato je naš životni interes da se složimo, jer drukčije propadosmo. Kada mi južni Slaveni i ne bismo bili jedan narod, moramo da to postanemo, ako ne ćemo da nas stigne sudbina polapskih Slavena. Ko toga ne vidi, taj je slijep kod očiju. Glavni karakteristikon jednog naroda jest *volja biti jednim i svijest zajednice*, a tu ćemo već kod svih probuditi" (SV, 1917). Za Kreka, također, nije bilo dvojbe oko stvaranja jugoslavenske državne zajednice izvan okvira Monarhije – "Nema više nijednog pametnog čovjeka, pa ni u bečkom carskom dvoru, tko bi mogao pomisliti, da bi jugoslavenska država mogla biti bez Srbije i Crne Gore. Antanta ima o tom već gotov plan. A imamo ga i mi. Jugoslavija će biti sastavljena od svih krajeva, u kojima stanuju Slovenci, Hrvati i Srbi, osim što nam možda oduzmu, ne daj Bože, Talijani" (Andrić, 1926, 46).

Šetajući s dr. Roguljom kroz zagrebački park-šumu Tuškanac, Krek je tumačio svoje poglede o ustrojstvu buduće jugoslavenske države: "Ipak tri su principa ovoga troimenog naroda, koji ga moraju voditi u budućnost: jedan narod, jedan vladar, jedna država od Beljaka do Soluna i mnogo, mnogo slobode" (Matijević, 1998, 311-312). Ove je Krekove riječi Rogulja objavio u zagrebačkim "Novinama", 25. listopada 1918., kada je bilo sasvim jasno da Austro-Ugarska Monarhija silazi s povijesne pozornice i da dotadašnje dijelove svoga državnog ozemlja prepušta novonastalim državnim zajednicama. Zanimljivo je da su neki Krekovi tada izneseni pogledi i političke ideje našli svoje mjesto i u programu uskoro osnovanoga HPS-a (1919.), koji je bio "posestrimska" politička organizacija Slovenske ljudske (pučke) stranke.

U veljači 1918. politiku "svibanjske deklaracije" prihvaća katoličko svećenstvo Zagreba, Varaždina, Senja, Zadra i dr. (Matijević, 1998, 63). Zamah "deklaracijskog

pokreta" bio je takav da je bilo potrebno održati sastanak političara iz svih južnoslavenskih zemalja Monarhije. Sastanak je održan 2. i 3. ožujka 1918. u Zagrebu. Pored brojnih političara, svjetovnjaka i svećenika, raznih političkih uvjerenja, na sastanku je bio i senior vlč. Šimrak, a od slovenskih su političara bili nazočni dr. Izidor Cankar, dr. Anton Korošec i dr. Albert Kramer. Sastanak je okončan "Zagrebačkom rezolucijom" u kojoj se kaže da je "nužna koncentracija svih stranaka i grupa, koje, stojeći na stanovištu narodnoga jedinstva, te oslanjajući se o načelo narodnoga samoodređenja, traže svoju narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba" (Horvat, 1989, 32; Pavelić, 1935, 2).

Valja primijetiti da je "Zagrebačka rezolucija" izostavila formulaciju o "hrvatskom državnom pravu", što nije bio slučaj sa "Svibanjskom deklaracijom". Hrvatski su seniori mogli biti zadovoljni ovakvim razvojem stvari, jer su oni mnogo prije nego drugi napustili klauzulu o ostanku hrvatskih, odnosno južnoslavenskih zemalja u sastavu Monarhije (Krišto, 1994, 359).

Ubrzo nakon donošenja "Zagrebačke rezolucije" došlo je u Zagrebu – 21. travnja 1918. – do zajedničkog sastanka hrvatskih i slovenskih seniora. Na sastanak su došli svi članovi zagrebačkog Seniorata, iz Slavonije vlč. Franjo Pipinić i Ljubo Kuntarić, iz Dalmacije predsjednik dalmatinskog Seniorata Dragutin Bartulica i don Stanko Banić, iz Rijeke vlč. dr. Augustin Juretić, o. Jeronim Tomac i vlč. Ladislav Šporer. Iz Slovenije je stiglo sedam seniora: dr. Izidor Cankar, dr. Samsa, oba dr. Remca, dr. Jež, prof. Mazovec i Stabej. Prisutni su seniori, nakon rasprave, u kojoj su "osobito sudjelovali slovenski seniori", prihvatili odluku nedavno održane izvanredne sjednice zagrebačkog seniorata, na kojoj je sudjelovao i biskup Mahnić, da se "nijednome organiziranome senioru ne dozvoljava, da javno ustane protiv svibanjske deklaracije jugoslavenskog kluba". Drugim riječima, članovi slovenskih i hrvatskih seniorskih organizacija trebali su se angažirati oko promicanja deklaracijske politike. U svezi, pak, s političkim intencijama Seniorata, zaključeno je da se on "neće pretvoriti u političku stranku" ili "identificirati s kojom političkom grupom", nego da će "ostati uvijek *kulturna* grupa", koja će preko svojih nekih članova i aktivno uplivati na politiku" (SV, 1918). Realizacija te odluke najbolje se vidjela prilikom angažiranja pojedinih seniora oko stvaranja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u listopadu 1918.

U hrvatskim zemljama "deklaracijski pokret" doseže svoj vrhunac gotovo točno na prvu godišnjicu objavljivanja "Svibanjske deklaracije". Krajem svibnja 1918. biskup Mahnić je započeo objavljivati seriju svojih članaka u zagrebačkim "Novinama", braneći i promičući u njima ideje iznesene u "Svibanjskoj deklaraciji" (Matijević, 2000, 145).

Prigovor koji su protivnici "Svibanjske deklaracije"

formulirali u tri točke, tj. da se oni koji stoje na "programu hrvatsko-slovensko-srpskog ujedinjenja u jednu državnu skupinu, [čine] krivima trostrukog atentata: na katolištvo, **izdajući katoličku stvar srpskom pravoslavlju**; na hrvatstvo, stupajući u državnu zajednicu sa srpstvom; na Austriju, idući za političkim ciljevima, koji ugrožavaju opstanak Monarhije!", biskup Mahnić je u potpunosti odbacio. Prvi članak iz te serije Mahnićevih napisa, a u kojem je pobijao prigovor da je "Deklaracija" zapravo "atentat" na katolicizam u korist "srpskog pravoslavlja", bio je u cijelosti zaplijenjen (Vitezić, 1976, 581). Pljenidbu članka treba dovesti u vezu s odlukom austrijskog Ministarstva unutarnjih poslova, od 12. svibnja 1918., o zabrani svake agitacije za "Svibanjsku deklaraciju" (Pleterski, 1976, 248). Toj se zapljeni i neprestanom cenzorskom kljaštrenju Mahnićevih članaka nastojalo doskočiti tako što su ih zagrebački bogoslovi šapirografirali i tako širili (Radić, 1940, 188-189).

Pišući o "drugom atentatu", odnosno o Srbima u hrvatskim zemljama, krčki biskup doslovno kaže: "Srbi žive s nami i među nami. Srpstvo je činjenica. [...] Što je [...] za hrvatsku i katoličku stvar bolje: navijestiti rat srpstvu do istrage, ili tražiti s njim prijateljski modus vivendi? [...] Srbi nijesu katolici, ali oni su ipak kršćani; [...] Srbi su nam [...] braća po krvi i jeziku. [Katolici su] pravoslavlju najbliži [...]" Osvrćući se na "treći atentat", tj. onaj protiv Monarhije, biskup piše: "Svojim narodno-političkim aspiracijama vele da ugrožavamo opstanak Monarhije težeći za ciljevima, koji se ne daju dovesti u sklad s njezinim vitalnim interesima! [...] Ništa nije u interesu Monarhije poželjnije nego osnivanje jugoslavenske države, kako je zamišljena svibanjskim programom" (Matijević, 1998, 65).

Držeći da je ovime pobio svaku optužbu protiv "Deklaracije", biskup Mahnić je nastojao pobliže objasniti neke njezine ciljeve. U promicanju ciljeva "Svibanjske deklaracije", Mahnić se, kako sam kaže, poslužio "svrhunaravskim razlogom". Naime, on je očekivao pozitivan razvoj događaja glede uspostave crkvenog jedinstva između Katoličke crkve i pravoslavlja na Balkanu, ali i na cijelom slavenskom pravoslavnom Istoku. Biskup je upravo u tom kontekstu vidio posebnu ulogu hrvatskog naroda: "Stojimo na pragu nove dobe. Težište svjetovne politike prelazi od Zapada na Istok; a tu, kako pokazuju svi znakovi, namijenjena je hrvatstvu uloga nalik na onu, što se označava riječima 'antemurale christianitatis'. Otvaraju nam se novi vidici [...]. Njiva na Istoku dozrijeva. A tko će biti prvi, koga će Gospodar poslati na katoličku žetvu istočne njive, ako ne opet narod hrvatski, koji neposredno međaši s Istokom, koga uz to s istočnim narodima vežu veze krvi i jezika? Evo narode hrvatski, na naumu Providnosti, u savjetu je Trojednog Boga zaključeno, da preuzmeš među rođenom braćom, koja bijahu krivnjom kobnih slučajeva kroz tisuću godina podijeljena, poslanstvo ujedinjenja" (Mati-

jević, 1998, 65-66). Ovo je bio "svrhunaravski razlog" za prihvaćanje programa "Svibanjske deklaracije".

Premda su politički i ideološki protivnici biskupa Mahnića upravo ove njegove riječi koristili kao najočitiji dokaz postojanja "prozelitskih težnji" u Katoličkoj crkvi, tu se ipak radilo o praktičnoj primjeni "ćirilo-metodske ideje", odnosno onodobnih ekumenskih nastojanja oko jedinstva kršćanskih crkava na Istoku i na Zapadu. Razlažući svoje misli o Balkanu i slavenskom Istoku, biskup Mahnić je odlučno zagovarao "slavensku uzajamnost" kao najbolju branu protiv "germanskog imperijalizma, koji je, prema njegovom mišljenju, bio "nerazdruživo" spojen s protestantizmom, a ovaj je imao za "naravnu posljedicu potpuno bezvjerstvo" (Matijević, 1998, 66). Čini se da biskupa u tom času nisu mučile brige o mogućnosti, po Hrvatsku nadasve opasnih, "slavenskih imperijalizama", odnosno "velikog" ruskog imperijalizma i "malog" srbijanskog.

Za takvo Mahnićovo pisanje u prilog "Svibanjske deklaracije" bilo je više razloga: 1) strahovanje zbog ugroženosti Slovenaca od Nijemaca i Talijana, 2) talijanska i mađarska imperijalistička posezanja za hrvatskim etničkim teritorijima, 3) slabo utemeljeni "optimistički unionizam" na "ćirilo-metodskoj" osnovi, 3) opasno samozavaravanje glede prave biti velikosrpstva, 4) nekritičko prihvaćanje ideje o "narodnom jedinstvu" Slovenaca, Hrvata i Srba, 5) utjecaj raznih jugoslavenski orijentiranih pojedinaca unutar katoličkih krugova u Hrvatskoj i Sloveniji (Rogulja, Krek i dr.).

Pobrkašši u svojoj obrani "Svibanjske deklaracije" politiku i religiju, Mahnić se sam doveo u položaj da ga se moglo optuživati za zlorabu katoličke vjere u političke svrhe, dakle – klerikalizam. No, ako je tada u Hrvatskoj bilo klerikalizma, onda je on mogao biti samo u funkciji stvaranja jugoslavenske države, dakle – jugoslavenski klerikalizam.

U tmurnom ozračju posljednjih tjedana postojanja Austro-Ugarske Monarhije dr. Pilar je stigao u Beč, gdje je održao predavanje u "Austrijskom političkom društvu". On je na početku svog predavanja, namijenjenog austrijsko-njemačkoj političkoj javnosti, ustvrdio da je "aktualnost južnoslavenskog pitanja" u tome što rat, "koji je 'potpaljen' tim pitanjem", prijeto da za "Monarhiju dobije krajnje neugodan završetak" (OIP).

Prema Pilarovom mišljenju politika Monarhije je "dospjela na potpuno krivi kolosjek" (OIP). "Najkobnije" je u cijelom državno-pravnom i političkom zapletaju na jugu Monarhije bilo to što se "južnoslavensko pitanje s postojećim pravnim osnovama i odnosima moći, ne može više uopće riješiti na zakonit način" (OIP).

Unatoč toj poražavajućoj konstataciji, Pilar je nudio rješenje: "Ipak, južnoslavensko se pitanje mora riješiti. Ja zastupam stajalište da Monarhije ne smije, iz važnih praktičnih razloga, doći za zeleni stol, a da nema riješeno južnoslavensko pitanje. Ići ću tako daleko, pa ću ustvrditi: ako Austro-Ugarska ne može riješiti južnosla-

vensko pitanje, koje je sada njezino najvažnije životno pitanje, ona je izgubila razlog svog postojanja. Organizam koji ne može riješiti svoje životno pitanje mora propasti. To je zakon prirode. Ako Monarhija dođe za pregovarački stol bez jednog razumnog rješenja južnoslavenskog pitanja, na nju će se neotklonjivo i automatski primijeniti naprijed spomenuti prirodni zakon. Dakle, što treba učiniti? Južnoslavensko se pitanje mora riješiti. Monarhija mora doći na mirovnu konferenciju s gotovim planom. S provođenjem plana mora se početi sada, da se on na konferenciji može okončati. Rješenje se može provesti samo unutar opće rekonstrukcije Monarhije. Nova izgradnja Monarhije može biti samo tada uspješna i svrhovita, ako ona uzima u obzir narav Monarhije. Monarhija je prema svom povijesnom nastanku jedan konglomerat, jedno pribježište ostataka raznih država i naroda, koji su zbog žestokih udara valova povijesti, ovdje u prolazu između Istoka i Zapada, doživjeli brodolom, a zaklon su našli u okviru Monarhije. Monarhija može ispuniti svoju životnu zadaću samo onda, ako za sve te ostatke država i naroda, koji još imaju životnu snagu, i nadalje ostane sigurno utočište. Nažalost, zastarjela Monarhija je propustila ispuniti tu zadaću i stoga mora, u svom današnjem obliku, doživjeti slom. [...] Nemojmo se obmanjivati! Monarhija je u svom starom obliku – mrtva. [...] Vjerujem [...] da se nova izgradnja [Monarhije] može provesti samo na federalističkom temelju. Postojeća Monarhija može sada biti samo federativna država sastavljena od više malih nacionalnih država. U okvir te federativne države ulazi i jedna južnoslavenska federalna država. Sada se postavlja pitanje – kako? Postoje dvije mogućnosti: 1. od južnoslavenskih se zemalja mogu stvoriti dvije male federalne države – Hrvatska i Slovenija; 2. od svih se južnoslavenskih zemalja Monarhije može stvoriti jedinstvena južnoslavenska država ['Südslavien']. Osobno držim da je danas ovo drugo rješenje aktualno, jer mislim da prva država [Hrvatska] ne bi bila prihvaćena niti od Antante niti od naroda na jugu [Monarhije]." Pilar je svoje predavanje završio sljedećim riječima: "Svi narodi trebaju Monarhiju na svojim današnjim područjima, a ako bi trenutno na nju zaboravili, tada će je uskoro naučiti cijeniti u oporoj školi života. Postavljeni su naime temelji za [geslo] Austria erit in orbe ultima" (OIP).

No, daljnji tijek događaja nije išao u prilog Pilarovim razmišljanjima o preustroju Monarhije i njezinom opstanku na političkom zemljovidu Europe. Nakon što je 1. prosinca 1918. došlo do ujedinjenja kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba, nastale u času raspada Austro-Ugarske Monarhije, s Kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom, jugoslavenska politička orijentacija katoličkih seniora je doživjela svoj trijumf.

"Vrhovni cilj" koji je tada stajao pred Senioratom, Rogulja je iskazao na sljedeći način: "U naše je ruke postavio Gospod budućnost južnih Slavena, nama je

dao, da preuzmemo providencijalnu zadaću hrvatskog, srpskog i slovenskog naroda, glavni uzrok postojanja naše države. Katolički pokret nosi prvi najsnažnije *misao stvaranja jedne jedinstvene slavenske kulture na Jugu, misao ujedinjenja Crkava*. Razgovori s Krekom nijesu ništa drugo nego uvod u rad za taj vrhovni cilj, Mahnićev trud samo je osnov za ovu najveću od svih ideja. [...] Ujedinit ćemo se u jednu veliku Kristovu falangu, stvorit ćemo jedinstvenu slavensku kršćansku kulturu i biti članovi iste Crkve. [...] Onda će istom i

Srbini i Hrvat i Slovenac biti član jedne jedinstvene nacije, onda će Jugoslavija biti slobodnom domovinom novoga južnoslavenskoga naroda" (SV, 1919).

Opći optimizam koji je zahvatio seniore u pogledu izgledne budućnosti katoličanstva u novostvorenoj jugoslavenskoj državnoj zajednici treba promatrati i u svjetlu opasne samoobmane da će doći do prevage katoličkog elementa nad pravoslavlim i muslimanskim, odnosno da će katolički Hrvati i Slovenci – voditi državu.

SOME ASPECTS OF THE CROATIAN-SLOVENE POLITICAL RELATIONS BETWEEN THE "MAY DECLARATION" AND THE "DECEMBER 1ST ACT"(1917-1918)

Zlatko MATIJEVIĆ

Croatian Institute of Historical Research, HR-10000 Zagreb, Opatička 10

e-mail: zlatko.matijevic1@zg.hinet.hr

SUMMARY

In 1917, a year before the end of World War I, the Yugoslav Club in the Vienna Emperors Council issued so-called May Declaration that demanded, on the basis of the "Croatian national law" and the principle of the "national self-determination", founding of a "South Slav state unit" under the rule of the Habsburg-Lothringen house. In Pythia's manner presented text of the Declaration enabled various political parties and groups a concrete political engagement in the creation of a common state of all Slovenes, Serbs and Croats, although outside the boundaries of the Austro-Hungarian Monarchy. In Croatia and Bosnia-Herzegovina, the most ardent advocates of the May Declaration political programme were the members of the Croatian Catholic Seniorate, an elite organisation of the Croatian Catholic Movement. In the efforts to attain their political goals, the Croatian seniors worked very closely with Dr. Anton Korošec and Dr. Janez E. Krek, the Catholic priests and eminent representatives of the Slovene People's Party.

The culmination of the May Declaration came at the time when Dr. Antun Mahnić, the Bishop of Krk, publicly sided with the Declaration's policy. While defending the Declaration on the basis of the usual as well as permissible political argumentations he mixed up, however, religion and politics, due to which he could be accuse equally of proselytism and of the abuse of Catholicism for the political purposes (clericalism). Well, if there was any clericalism in Croatia at that time, it could only be within the function of founding the Yugoslav State (Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes).

The strongest opposition to The May Declaration was most ardently opposed by the circle of the "Franciscan"-Party of the Rights orientated politicians gathering around Dr. Josip Stadler, the Archbishop of Sarajevo. The most prominent among them was Dr. Ivo Pilar, a barrister, who strove for a reformation of the Monarchy, first of all on the basis of a "concealed" trialism and eventually, in the last days of war, for its federalisation. One of the federal units was to be a "united state of Southern Slavs", which would enclose all parts of the Monarchy inhabited by the Slovenes, Croats and Serbs. Upon the fall of the Austro-Hungarian Monarchy and the founding of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, the "Yugoslav politics" practised by some Croatian and Slovene politicians reached its peak. The optimism in view of the Catholicism's future in the newly formed state should be looked at in the light of a dangerous self-illusion that the Catholic element was to prevail over the Orthodox and Moslem ones.

Key words: Habsburg Monarchy, Croatia, Seniorate, "May Declaration"

IZVORI I LITERATURA

N (1917): Novine. Zagreb.

NP (1918, 1923): Narodna politika. Zagreb.

NSK, OIP - Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Ostavština Ive Pilara, R-55712.

SV (1917-1919): Seniorski Vjesnik. Zagreb.

Andrić, J. (1926): Sjećanje na dra Kreka. (K desetoj godišnjici smrti najvećeg slovenskog pučanina.). U: Seljački Kalendar za god. 1927. Zagreb.

Banac, I. (1988): Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika. Zagreb, Globus.

Benković, A. (1991): Moja sjećanja od god. 1914. do godine 1918. U: Mužić, I.: Pavelić i Štepinac. Split, Logos, 111-116.

Đaković, L. (1980): Položaj Bosne i Hercegovine u austrougarskim koncepcijama rješenja jugoslavenskog pitanja 1914-1918. Tuzla, Univerzal.

Grižak, Z. (2001): Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera. Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Vrhbosanska nadbiskupija – Dom i svijet.

Horvat, J. (1989): Politička povijest Hrvatske. 2. dio. Zagreb, August Cesarec.

Janković, D. (1967): Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine. Beograd, Savremena administracija.

Kapidžić, H. (1958): Austro-ugarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslovensko pitanje za vrijeme prvog svjetskog rata. Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 7-55.

Krišto, J. (1994): Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.

Matijević, Z. (1998): Slom politike katoličkog jugoslovensstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.-1929.). Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet.

Matijević, Z. (1999): "Izjava" vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera iz studenoga 1917. godine. Časopis za suvremenu povijest, 1/1999. Zagreb, 51-72.

Matijević, Z. (2000): Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.-1919.). Croatica christiana periodica, 24/2000, br. 46. Zagreb, 121-162.

Matijević, Z. (2001): Državno-pravne koncepcije dr. Ive Pilara i vrhbosanskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. Od Promemorije do Izjave klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika (kolovoz-prosinac 1917. godine). U: Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara. Godišnjak Pilar, 1/2001. Zagreb, 117-131.

Pavelić, A. (1935): Stvaranje Narodnog vijeća u Zagrebu. Na obljetnicu predaje Adrese 1 XII 1918. Zagreb.

Pleterski, J. (1976): Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju. Beograd, Nolit.

Radić, I. (1940): Doktor Antun Mahnić biskup krčki. Slavenska Požega, Dobra štampa.

Südland, L. V. [Pilar, I.] (1990): Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja. Varaždin, Hrvatska demokratska stranka podružnica.

Šepić, D. (1970): Italija, Saveznici i jugoslovensko pitanje 1914-1918. Zagreb, Školska knjiga.

Šišić, F. (1920): Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919. Zagreb, Matica hrvatska.

Vitezić, I. (1976): Mahnić i njegovo djelo. U: Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951-1975. München – Barcelona, 568-583.

Zečević, M. (1973): Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917-1921. Od Majske deklaracije do Vidovdansko-ustava. Beograd, Institut za suvremenu istoriju – NIP Export-Press.

Živojinović, D., Lučić, D. V. (1988): Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen. Beograd, Nova knjiga.